

Жусупов Р.Ж., Маматов А.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРОКУРАТУРАСЫНЫН ТҮПТӨЛҮШҮ,
ӨНҮГҮШҮ ЖАНА КООМДОГУ ОРДУ**

Жусупов Р.Ж., Маматов А.

**ФОРМИРОВАНИЕ, РАЗВИТИЕ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ И ИХ МЕСТО В ОБЩЕСТВЕ**

R.Zh. Zhusupov, A. Mamatov

**DEVELOPMENT BODIES OF THE PROCURATOR'S OFFICE OF THE KYRGYZ
REPUBLIC AND THEIR PLACE IN SOCIETY**

УДК: 347.45(67)

Бул илимий макалада Кыргыз прокуратурасынын түптөлүшү, калыптанышы, басып өткөн тарыхы жана орду жөнүндө жазылган.

Негизги сөздөр: прокуратура, пайда болуу, өнүгүү, түптөлүшү.

В этой научной статье рассматриваются вопросы, касающиеся исторических основ возникновения, становления, развития органов прокуратуры Кыргызской Республики и до наших дней.

Ключевые слова: прокуратура, возникновение, становление, основы.

In this research paper containing historical foundation of occurrence, formation, development of the Kyrgyz Republic to the present day.

Key words: the prosecutor's office, occurrence, formation, framework.

Прокуратура органынын түптөлүшү, өнүгүү тарыхына кайрылсак, анын негиздөөчүсү - Петр I ою боюнча өлкөнүн коопсуздугун жана биримдигин сактоодо, казаны тоноону жана пара берүүнү, ак сөөк байлардын жана чиновниктердин каалаганын кылгандыгын жана башка кылмыштар менен күрөшүүдө прокуратура «падышанын көрөгөч көзү» болуп кызмат кылуу милдети тагылган [4.с.48.]. Мамлекеттин кызыкчылыгын коргоодо мыйзамдуулукту сактоону катуу көзөмөлдөөсү, мыйзамдуулуктун бузулушуна жол бербеген жападан жалгыз өлкөнүн калканы болуп кызмат кылып келген жана кызмат өтөп жатат.

Кыргызстандын прокуратурасынын түзүлүшүнө, түптөлүшүнө, басып өткөн жолуна сереп салсак, төмөндөгүдөй этапка бөлүнөт т.а. Кара-Кыргыз жана Кыргыз автономдуу облусу, автономдук республика, союздук республика түзүмүнөн (курамынан) чыгып көз карандысыз Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасы макамына ээ болду.

1922-жылы 28-майда прокурордук көзөмөлдөө жөнүндө кабыл алынган ЖОБО прокуратура органдарын түзүүгө негиз болгон. Жогорудагы Жобого ылайык Юстиция эл комиссариатынын курамында Мамлекеттик прокуратура органы түзүлгөн.

1924-жылдын 14-октябрында ББАКтын II сессиясында кабыл алынган улуттук бөлүштүрүү жөнүндөгү ЖОБОНун негизинде Кыргыз эли

Түркстан АССРнин курамынан чыгып, РСФСРдин курамында Кара-Кыргыз автономдуу облусун түзүү укугуна ээ болгон. Автономдуу облустун курамына 4 округ (Пишпек, Каракол-Нарын, Жалал-Абад жана Ош) жана 75 болуштук кирген.

Кыргыз автономия облусунун Ревкомунун президиумунун 1924-жылдын 22-ноябрындагы токтому менен прокуратура органдары түзүлгөн. Ушул дата Кыргыз Республиканын прокуратура органдарынын расмий түзүлгөн күнү болуп эсептелинет, ошондуктан бул күндү кесиптик майрам катары белгилеп келе жатат.

Облустук прокуратура 1924-жылдын 29-ноябрында уюшулуп, 1924-1925-жылдарда төмөндөгүдөй аймактык прокуратура органдары түзүлгөн:

- 1924-ж. 1-декабрында Ош округу боюнча округдук прокуратура;
- 1925-ж. 7-январында Каракол-Нарын округу боюнча округдук прокуратура;
- 1925-ж. 5-майында Пишпек округу боюнча округдук прокуратура.

Архивдик маалыматтар боюнча Кара-Кыргыз автономдуу облусунун биринчи прокурору болуп Михаил Петрович Безносиков (29.11.1924-ж. - 15.02.1925-ж.) дайындалган. Алгач, бүткүл Россиядагыдай эле Кара-Кыргыз автономдуу облусунун прокуратурасы Юстиция эл комиссариатынын системасында болгон. 1925-жылдын 25-майында Кара-Кыргыз автономдуу облусу Кыргыз автономдуу облусу болуп түзүлгөнүнө байланыштуу прокуратура Кыргыз автономдуу облусунун прокуратурасы деп атала баштаган.

Прокуратурага төмөнкүдөй иш-милдеттер жүктөлгөн: бийликтин бардык органдарынын, чарбалык мекемелердин, коомдук, жеке уюмдарга көзөмөл жүргүзүү жана мыйзамдарды бузгандардын кылмыш ишин иликтөөнү, козго жана ошондой эле жеке адамдардын укук, эркиндигин жана кызыктарын мамлекеттин атынан коргоо; кылмыштарды ачуу жаатында тергөө органдарынын ишин көзөмөлдөө жана багыттоо жана түздөн-түз байкоо жүргүзүү; сотто айыптоону колдоо; камактагыларды кайтарууда кармоонун мыйзамдуулугуна байкоо жүргүзүү; жалпы эмгекчилер менен тыгыз байланышты орнотуу; аялдарды укуктук жактан коргоо.

1925-жылдын 1-февралында Кыргыз автономдук республикасынын түзүлгөндүгүнө байланыштуу Кыргыз автономдук облусунун облустук прокуратурасы Кыргыз АССРнин прокуратурасы болуп кайрадан түзүлүп, мурдагыдай эле Юстиция эл комиссариатынын карамагында калган.

Кыргыз АССРнин прокуратурасынын курамына облустардын жана райондордун прокуратуралары кирген алардын аткара турган негизги иштери такталган т. а.

- кылмыш иштери боюнча тергөө жүргүзүү;
- сотторго жана милицияга көзөмөл жүргүзүү;
- эмгекчилердин даттанууларын жана арыздарын териштирүү.

Ушул мезгилде советтик прокуратура социалисттик мыйзамдуулукту сактоого көзөмөлдү, алдын ала тергөө органдарынын ишмердигине жетекчилик кылуу, көзөмөлдөө жана сотто айыптоону мамлекеттин атынан колдоону ишке ашыруу милдеттендирилген.

Прокуратуранын өзүнүн башкы милдети болгон мекемелер жана кызмат адамдары, ошондой эле жарандар тарабынан советтик мыйзамдардын так жана кыйшаюусуз аткарылышына көзөмөл жүргүзүү, байкоо жана башка мыйзамды бузуунун бардык учурлары менен чечкиндүү жана аёосуз күрөш жүргүзүү укугуна ээ болгон.

1929-жылдын аягында республиканын соттук-тергөө органдары үчүн кадрларды даярдоо жана кайрадан даярдоо үчүн окутуунун алты айлык мөөнөтүндөгү юридикалык курстар ачылган.

Шарттын оордугуна билимдүү кадрлардын жоктугуна ж.б. бир катар кыйынчылыкка карабай иштеп жаткан кызматкерлер, жумушчулар жана дыйкандардын арасынан 15 курсант курска кабыл алынып, алар 1930-жылы июль айында курсту ийгиликтүү аяктап прокуратура, тергөө жана сот органдарына жумушка жөнөтүлгөн.

1934-жылы алты айлык мөөнөттүк курстар Кыргыз ССРнин Юстициялык эл комиссариатынын алдындагы туруктуу иштеген бир жылдык укуктук мектеп болуп кайрадан түзүлгөн. 1935-жылы укуктук мектептин биринчи бүтүрүүчүлөрү райондун прокурору, элдик судья, элдик тергөөчү, адвокатура коллегиясынын мүчөлүгүнө жана сот аткаруучу кызматтарына жөнөтүлгөн.

Юстиция эл комиссариатынын, Башкы соттун жана прокуратуранын түзүмүндө айрым уюштуруучулук өзгөрүүлөр болду т.а. Юстиция эл комиссары бир эле учурда республиканын Прокурору болуп эсептелсе, 1931-жылдан тартып Юстиция эл комиссарынын биринчи орун басары бир эле учурда Прокурор статусуна ээ болду.

1933-жылдын 20-июнунда ССР Союзунун Прокуратурасы түзүлгөндүгүнө байланыштуу 1936-жылы 20-июлунда Союздук республикалардын юстиция эл комиссарларынан бардык прокурордук-тергөө органдары СССРдин прокуратурасынын курамына өткөрүлүп бергендигине байланыштуу Кыргыз ССРнин прокуратурасы кайрадан түзүлүп, өз

алдынча жаңы статуска ээ болду.

Кыргыз ССРнин прокуратура органдарынын иш-милдеттери такталды жана укуктары кеңейтилди.

1979-жылы 30-ноябрда СССРдин «Прокуратурасы жөнүндө Мыйзам» кабыл алынып, анда прокуратура органдары бирдиктүү жана борборлоштурулган системасы түзүлөт т.а. – төмөн турган прокурорлор жогорку баскычтагы прокуратурага баш ийүү принциптеринин негизинде СССРдин Башкы прокурору жетектеген СССРдин прокуратурасынын бирдиктүү тутуму биринчи жолу мыйзамдаштырылган.

1977-жылы төртүнчү жолу кабыл алынган СССРдин Конституциясында прокуратура органдары мыйзамдарды так аткарууга гана эмес, анын бирдиктүү аткарылышына көзөмөлдү жүргүзүү жана ишке ашыруу милдеттери жүктөлдү.

1991-жылы Кыргыз Республикасы көз карандысыз, эгемендүү мамлекет болуп жарыялангандыгына карабастан прокуратура жөнүндө өзүнүн мыйзамы болбогондуктан, 1993-жылдын декабрь айына чейин 1979-жылы кабыл алынган «СССРдин Прокуратурасы жөнүндө» мыйзамы менен иштеп келди. Кыргыз Республикасы мамлекеттик эгемендигин алгандыгына байланыштуу, Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө мыйзамды иштеп чыгуу жана кабыл алуу зарылчылыгы пайда болуп 1993-жылдын декабрь айында КРнын Жогорку Кеңештин **ТУРУКТУУ** комиссиясында Кыргыз Республикасынын Прокуратурасы жөнүндө Мыйзам долбоорун алдын ала талкуулоо болуп өткөн жана Прокуратура жөнүндө Мыйзамдын долбоорун талкуулоону парламенттик сессиянын күн тартибине киргизүү сунушталган.

1993-жылдын 18-декабрында «Кыргыз Республикасынын Прокуратурасы жөнүндө Мыйзам» КРнын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынып, ал эгемендүү Кыргызстандын прокуратура жөнүндө алгачкы укуктук ченемдик актысы болуп калды.

2009-жылы 17-июлда «Прокуратура жөнүндө» Кыргыз Республикасынын жаңы мыйзамы кабыл алынды. Бул мыйзам эгемен Кыргыз мамлекетинин саясатын ишке ашыруу процессинде прокуратуранын орду, мыйзамдуулукту сактоодогу, кылмыштуулук менен күрөш жүргүзүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн кошумча шарт түздү. Анын айырмаланган өзгөчөлүгү прокуратура органдарын мамлекеттик бийликтин борбордук органына киргизүүсү болду.

2010-ж. 27-июнундагы референдумда (бүткүл элдик добуш берүү менен) кабыл алынган КРнын Конституциясынын 104-беренесинде жана КРнын прокуратура жөнүндөгү мыйзамында артыкчылыктуу багыт катарында, мамлекеттин жана жарандардын, юридикалык жактардын укугун жана эркиндигин, мыйзамда каралган кызыкчылыктарын коргоо, сактоо, мыйзамдын так жана бирдей аткарылышына көзөмөл жүргүзүү ж.б. укук милдеттери так аныкталып, төмөнкүдөй өзүнө жүктөлгөн бирдиктүү системаны түздү.

1) аткаруу бийлигинин органдары, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, алардын кызмат адамдары тарабынан мыйзамдардын так жана бирдей аткарылышын көзөмөлдөө;

2) изин суутпай издөөнү тергөөнү жүзөгө ашыруучу органдар тарабынан мыйзамдардын сакталышын көзөмөлдөө;

3) жазык иштери боюнча соттун чечимдерин аткарууда, ошондой эле жарандардын жеке эркиндигин чектөөгө байланышкан мажбурлоо мүнөздөгү чараларды колдонууда мыйзамдардын сакталышын көзөмөлдөө;

4) мыйзамда белгиленген учурларда сотто жарандын же мамлекеттин кызыкчылыктарына өкүлчүлүк кылуу;

5) сотто мамлекеттик айыптоону ишке ашыруу;

6) мамлекеттик органдардын кызмат адамдарына карата жазык куугунтуктоо боюнча аракеттерди мыйзамда көрсөтүлгөн принциптерге таянуу менен жүргүзүп келүүдө [1].

Прокуратура органдары түптөлгөн күндөн баштап мыйзамдардын бирдей аткарылышына, сакталышына жана кабыл алынган мыйзамдарды туура колдонушуна, кынтыксыз аткарылышына көзөмөл жүргүзүүчү мамлекеттик жападан жалгыз орган катары иштеп жатат. 90 жылдык тарыхы бар Кыргыз мамлекетинин прокуратурасы өтө оор, жооптуу жана даңктуу өсүү жолун басып өттү. Ошондуктан жооптуу кесиптик милдетти аткаруу-

да эл жана мамлекеттин кызыкчылыгын коргоодо, мыйзамдуулукту сактоодо, мамлекеттүүлүктү түптөөдө, бекемдөөдө кызмат абалын кыянаттык менен пайдалангандар, паракорлук, жемкорлук ж.б. кылмышкерлер, укук бузуучулар менен келишпестик күрөш жүргүзгөн ырааттуу жана тынымсыз иштеген мамлекеттик орган болуп эсептелет.

Адабияттар:

1. Конституция Кыргызской Республики от 27.07.2010.
2. Закон о прокуратуре Кыргызской Республики от 18.12.1913.
3. Шерипов Н.Т. Конституционное право КР от 27.06.2012. 470 с.
4. О.В. Воронин. Прокурорский надзор в Российской Федерации. С.189.
5. Козлова, Е.И. Конституционное право России [Текст]: Учебн. – 3-е изд., перераб. и доп. / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М.: Юрист, 2003. 585 с.
6. Авакьян, С.А. Конституция России: природа, эволюция, современность [Текст].- 2-е изд. / С.А. Авакьян. – М.: РЮИД, Сашко, 2000. – 528 с.
7. Конституционное право Зарубежных стран. Под ред. Баглая М.В., Лейбо Ю.И., Энтина Л.М. – М.: Норма, 2004. – 832 с.
8. Окуньков Л.А. Президент и Правительство (в механизме государственной власти). Журнал российского права. – М. 2001.– 35 с.

Рецензент: кандидат юридических наук Тайлакова С.Дж.